

VILÁG- TÖRTÉNET

12. (44.) évfolyam 2022. 1.

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **TARAFÁS IMRE**
„NÉMETNEK SZÜLETTEM, DE AZ VAGYOK-E MÉG MINDIG?”
- **VARGA ESZTELLA**
AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÜLPOLITIKÁJÁNAK TÖRTÉNELMI
ÁTTEKINTÉSE
- **CSIZMAZIA GÁBOR**
AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS KELET-KÖZÉP-EURÓPA
- **MIKLÓS DÁNIEL**
TELEKI PÁL MÁSODIK KORMÁNYFŐSÉGE
ÉS A CSEHSZLOVÁK ÜGY
- **RÉTI BALÁZS**
A GÖRÖG-OLASZ HÁBORÚ, 1940-1941
- **SZEMLE**
BARTHA ESZTER, JUHÁSZ BALÁZS, PALOTÁS ZSOLT ÍRÁSAI

TARTALOM

Sorsfordító események és koncepcióváltások (Bíró László)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Tarafás Imre: „Németnek születtem, de az vagyok-e még mindig?” Identitásválság-diskurzusok „német-Ausztriában”, 1866–1914	5
Varga Esztella: Az Egyesült Államok külpolitikájának történelmi áttekintése	35
Csizmazia Gábor: Az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa. Geopolitikai elgondolások és történelmi realitások	53
Gyúrósi Pál: Kereskedelmi tárgyalások Magyarország és Csehszlovákia között 1922 őszén	73
Miklós Dániel: Teleki Pál második kormányfősége és a csehszlovák ügy	95
Réti Balázs: A görög–olasz háború, 1940–1941	113
<i>Műhely</i>	
Majorosi Ádám: A catalaunumi csata. Attila, a hun és a Nyugatrómai Birodalom bukása	137
<i>Szemle</i>	
A tunéziai állam szolgája és száműzöttje (Palotás Zsolt)	161
Olaszország az első világháborúban (Juhász Balázs)	165
Tanulságok (nélkül) (Bartha Eszter)	170

Jelen számunkat Bíró László szerkesztette

A catalaunumi csata

Attila, a hun és a Nyugatrómai Birodalom bukása

Munkám középpontjában a catalaunumi csata vizsgálata áll, amely a maga korában olyan jelentős eseménynek számított, hogy gyakorlatilag az összes világtörténelemmel foglalkozó monográfia megemlíti. Noha több korabeli és későbbi történelmi értekezés is született az ütközetről, mindegyikben más megközelítéssel találkozhatunk, így nincs két olyan leírás, amely teljességgel egyforma volna. A probléma ezzel kapcsolatban többgyökerű. A korabeli források, amelyek a csatáról szólnak, jelentős részben főleg elbeszélő forrásokból, krónikákból állnak, amelyek az adott (konzuli) évhez kapcsolódóan írnak az összecsapásról, és csupán néhány mozzanatot emelnek ki.¹ A leghosszabb és sok tekintetben a leghasznosabb leírás Jordanes *Getica. A gótok eredete és tettei* című munkájából maradt ránk. Ebben azonban egymásnak ellentmondó információkba, pontatlanságokba vagy máshonnan átvett elemekbe ütközünk.

Hyun Jin Kim 2015-ben megjelent tanulmányában Jordanes és Priszkosz munkáit összehasonlító elemzésnek veti alá. Véleménye szerint mind a két szerző alkalmaz Hérodotosztól átvett elemeket, Jordanesnél azonban ezek száma olyan jelentős, hogy torzíthatják a csatáról alkotott képet. Példaként hozza a csata előtti jóslás elemét, amellyel kapcsolatban úgy véli, nem életszerű, hogy a babonás és a jóslattól félelemmel eltelt nagykirály bátran a csatába vezesse a seregét, csak hogy Aëtiust megölje. Véleménye szerint, ha Priszkosz leírása teljes volna, akkor inkább arról tájékoztatna, hogy Attila óvatosan vetette be seregét a szövetséges gót-római hadak ellen.²

Egy másik szerző, Dariusz Brodka tanulmányában a catalaunumi csatát Attila *hübrisének* egyfajta megnyilvánulásaként elemzi. Állítása szerint Priszkosz és Jordanes munkáiban Attilát gőgössé tette a szerencséje, amit nem Istentől kapott, és lényegében ez a gőg vezette Galliába, ahol aztán vereséget szenvedett. A *hübris* korábban más, ókori munkákban is megjelent, ez tükröződik vissza a csata ábrázolásában is.³ Fontos továbbá, hogy egyes szerzők mit emelnek ki a csatával kapcsol-

* A szerző a Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója (ORCID azonosító: <https://orcid.org/0000-0003-2939-3103>). A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal koordinálásában működő NKFI Alap támogatásával készült.

1 Cassiodorus, 1894; Hydatius, 1993; Muhlberger, 1990. 73., 85.; *Chronica gallica* a. 511.

2 Kim, 2015. 134–137.

3 Brodka, 2008.

latban. Általában igyekeznek azt több korabeli forrás segítségével feldolgozni, a helyszűke miatt azonban, vagy mert a forrásokat másképpen értelmezik, teljesen eltérő csataleírásokkal találkozhatunk. Mindebből következően nincs egy általános kép, amelyen keresztül megérthetnénk az események menetét.⁴

A következőkben éppen egy ilyen általános kép megalkotására törekszem. Én is, mint a többi szerző, aki ezzel a csatával foglalkozott, bizonyos helyeken feltételezésekbe bocsátkozom. Teszem ezt azért, mert a források csak röviden szólnak a csata eseményeiről, valamint az ütközet leírásakor egymásnak ellentmondó információkat adnak, ezért más forrásokat is fel kell használni ahhoz, hogy tisztábban lássunk. Az események rekonstruálásához a „józan paraszti észre” is hagyatkoznunk kell, hogy a leírásokat továbbgondolva fontos megállapításokat tehessünk. Főleg a csata után néhány évvel, esetleg egy évszázaddal később íródott munkákat használtam fel (Sidonius Apollinaris, Hydatius, Aquitániai Szent Prosper, Cassiodorus, Jordanes, Procopius műveit). Kiegészítésként azonban jelenkori feldolgozásokat is felhasználtam, amelyekben rendkívül hasznos elemzések találhatók a római hadserevezetről, az 5. század társadalmi viszonyairól, de a Római Birodalmat befolyásoló ökológiai folyamatokról is.

Tanulmányom négy fő részből áll. Az elsőben főleg a gall hadjárat okait vizsgálom. Három okot fogok körültekintően elemezni: Honoria árulását, a frank utódlást és az osztrogót menekültek ügyét, mivel ezen tényezők elősegítették Attila döntését a hadjárat megindításában. A következő fejezetben a hadjárat eseményeit rekonstruálom, így az ellenséges haderők tevékenységét és a különböző hadvezéri döntéseket elemzem. Ehhez pedig hivatkozni fogok a birodalom bukását előidéző egyes tényezőkre is, hogy bemutassam a rómaiak hadjáratban tanúsított teljesítményét. Ezután a csatát fogom górcső alá venni, így szó lesz a felek hadrendjéről, az alkalmazott harceljárásokról, a különböző döntésekről, amelyek befolyásolták a végkimenetelét. A tanulmányt a következtetéseimmel zárom. Hipotézisem szerint a catalaunumi csata nem római győzelemmel ért véget, a korabeli források alapján inkább Attila ért el pirruszi győzelmet, a hadjárat kitűzött céljait csak félig sikerült elérnie. A Nyugatrómai Birodalom azonban annyira meggyengült, hogy 452 után vélhetően alávett státuszba került, és sarcot fizetett a hunoknak. A Hun Birodalom pedig végül polgárháború következtében bomlott fel.

A gall hadjárat okai

A catalaunumi csata előzményeit és okait felsorolva, a kortárs szerzők az események bemutatását rendszerint a Honoria-incidenssel szokták kezdeni. Honoria III. Valentinianus nyugatrómai császár (425–455) testvére volt. Priszkosz szerint

4 Példaként említhető: Heather, 2006. 332. nagy vonalakban ír a csatáról, majd a hadsereg felállításáról, aztán a vérfürdőről, végül Attila visszavonulásáról. Hughes, 2012. 228–240. több oldalon keresztül elemez, véleményem szerint azonban tévesen állítja fel a csatarendet, így hibás következtetésekre jut. Kulikowski, 2019. 210–211. összefoglaló munkát írt a Nyugatrómai Birodalom bukásáról, a csatának néhány sort szentel, kiemelve a főbb történéseket, döntetlennek tekinti az ütközetet.

Honorია egy Eugenius nevű udvari kamarástól esett teherbe, ám a viszony kiderült, Eugenius-t letartóztatták és kivégezték, Honoriat pedig egy nála idősebb szenátorhoz akarták feleségül adni, ezért a nő a gyűrűjével levelet küldött Attilának, amelyben arra kérte a hűnt, hogy mentse meg.⁵

Jordanes azonban más történetet ír le a Római Birodalomról szóló elbeszélő művében, a *Romanában*. Eszerint Honoriat esküvel kényszerítették az udvar előtt szüzességi fogadalomra. Véleményem szerint e mögött a rendelkezés mögött Valentinianus állhatott, akinek addig csupán két lánya született, ők nem örökölhették a császári trónt, Honoria viszont bármikor szülhetett fiút, akár egy nagy hatalmú hadvezérnek is, a fiú pedig a trón várományosa lett volna. Ez tette veszélyessé Valentinianus szemében Honoriat, aki valószínűleg ugyanolyan ambiciózus nőszemély volt, mint az anyja, Galla Placidia. Ő korábban Constantius⁶ katonai parancsnokhoz ment feleségül, és két gyermeke született tőle, emiatt vált Constantius társ-császárrá.⁷ Egy hasonló esetnek próbálták elejét venni lényegében azzal, hogy erőszakkal megeskették Honoriat. Így a nő minden hatalmát elvesztette, hiszen szűzként nem lehetett gyermeke, ami pedig korábban a császárnők egyik legfőbb eszköze volt a politikai érvényesülésre. Honoria ezért levelet írt Attilának, amelyben kérte, hogy jöjjön Itáliába. A forrás szerint szüzességi fogadalmát nem kívánta teljesíteni addig, amíg Attila meg nem érkezik, ez pedig alkalmat teremtett arra, hogy viszonyba bonyolódjon az udvari kamarással. Miután kapcsolatuk kiderült, a nőt Konstantinápolyba küldték II. Theodosius keletrómai császárhoz (408–450).⁸

A két történet egymásnak feszül ugyan, magam azonban úgy vélem, hogy Jordanes beszámolója jóval közelebb áll a valósághoz, mint Priszkoszé. Honoriat megfosztották a hatalmától, és gyakorlatilag páriává tették a császári családon belül, ez pedig jóval komolyabb indíték volt arra, hogy behívja Attilát Itáliába, mint ha akaratan kívül férjhez adták volna. Egy másik férjtől is ugyanúgy szülhetett volna fiúgyermeket, vagyis a hatalma lényegében változatlan maradt volna. Hogy pontosan mikor küldte el gyűrűjét a hunnak, azt csak hozzávetőleg lehet megállapítani. Valószínűleg II. Theodosius halála előtt, 449 vége, 450 eleje körül. Attilának tehát egy-két év állt rendelkezésére megtervezni a galliai hadjáratot, ez pedig véleményem szerint beleilleszkedik az események menetébe.

A hadjárat másik oka a frank trónutódlásban keresendő. Priszkosz szerint ugyanis a frank uralkodó halála után a fiai marakodtak a hatalomért. Az idősebb fiú Attila támogatását kapta meg, míg a fiatalabb Aëtioshoz, a nagy hatalmú nyugatrómai katonai parancsnokhoz fordult segítségért, aki ajándékokkal halmozta el. Ismert még, hogy nagyon fiatal volt, ezért Aëtius örökbe is fogadta a fiút.⁹ Nehéz-

5 Priskos, 2017. 41.

6 Constantius Flavius Stilicho parancsnok halála után emelkedett fel Honorius császár uralma alatt. Blokád alá vonta a vizigótokat a mai Franciaország déli részén, akik végül visszaadták Galla Placidiat a római udvarnak, és a királyuk, Vallia ígéretet tett a mai spanyol területeket elfoglaló barbár törzsek megregulázására. 420-ban társ-császár lett, egy év múlva meghalt. Hydatius, 1993. 86–87.; Prosper, 1990. 66.; Cassiodorus, 2014. 49.

7 Uo. 49.

8 Jordanes: *De summa temporum*, 328.

9 Priskos, 2017. 41.

séget jelent, hogy nem tudjuk pontosan meghatározni, ki volt a fiatalabb, illetve ki az idősebb fiú. Tours-i Szent Gergely a *Frankok története* című munkájában főleg Chlodvig uralmát mutatja be, de szól elődeiről is: Chlodvig apját Childerichnek hívták, aki Merovech fia volt.¹⁰

Merovechről nem maradt fenn sok információ, de Fredegar krónikája szerint 410-ben fogant, miután – a legenda szerint – egy félig bika, félig hal teremtmény termékenyítette meg az édesanyját.¹¹ Ez viszont kizárja Merovechet mint a fiatalabb fiút, hiszen 450-ben 39-40 éves lehetett, az ilyen idős férfit pedig nem volt szokás örökbe fogadni. Talán Merovech valamelyik fia lehetett a fiatalabb fiú, igaz az is azonban, hogy csupán egyetlen fiúról tudunk, aki Merovech után örökölte a királyságot, méghozzá Childerich. Childerichről azonban Tours-i Szent Gergely leírja azt is, hogy nem volt túl népszerű a frank udvarban, azért, mert állítólag tiszteletlen volt a nemesek lányaival.¹² Ami esetleg azzal magyarázható, hogy a nemesek nem az ő személyét támogatták öccsével szemben. Úgy vélem, ez azzal is indokolható, hogy a nemesség akarata ellenére kerülhetett föléjük Childerich, akit viselkedése miatt száműztek, és Gallia katonai parancsnokát tették a helyére.

Priszkosz leírásából tudjuk, hogy amikor Attila a háborúra készült, vélhetően több célt igyekezett elérni. Egyrészt Honoria kezét kívánta megszerezni azáltal, hogy a rómaiakkal harcol, másrészt a gótok elleni háborúval meg akarta nyerni Geiserich vandál és alán király (428–477) jóindulatát. Jordanes szerint Geiserich azért halmozta el ajándékokkal Attilát, mert attól tartott, hogy Theodorich nyugati gót király (418–451) bosszút áll rajta, amiért megkínozta a lányát.¹³ Ez vélhetően nem fedi a valóságot. Geiserich ugyanis ekkorra hatalmas hadiflottával rendelkezett, amellyel Szicíliát és Dél-Itáliát is veszélyeztette. Ha Theodorich bosszút akart volna állni, akkor át kellett volna kelnie Afrikába, azonban a vandál haditengerészet bizonyára megakadályozta volna ezt a manővert, és vereséget mért volna rá.¹⁴

Hyun Jin Kim szerint Attila először a nyugatrómai haderőt igyekezett megsemmisíteni Galliában, majd utána Itáliába vonulva sarcot követelt volna a rómaiaktól. A szerző alapul veszi, hogy a hszüingnuk Kínát nem foglalták el, hanem gyakorlatilag vazallussá tették őket, és sarcot fizettettek velük.¹⁵ Ezt az elvet próbálja meg Kim Attila két utolsó hadjáratára illeszteni, valójában sikertelenül. Sidonius Appollinaris vejehez, a gall előkelők sorából származó, Avitushoz írt költeményéből tudjuk, hogy Aëtius Attila hadjárata idején az Alpokban tartózkodott, onnan indult a hadba. Tehát ha Attila először Itáliába vonul, akkor egyszerűen mindkettő teljesült volna.¹⁶

Így viszont még mindig nem ismeretes, mi volt a célja a hun vezérnek, miért akarta megtámadni a gótokat. Erre a kérdésre Jordanes adhat nekünk választ. Szerinte ugyanis Vallia nyugati gót király (415–418) halála után új királyt kellett válasz-

10 Tours-i Gergely: *A frankok története*, 3. könyv.

11 Fredegar, 1888. 95.

12 Tours-i Gergely: *A frankok története*, 3. könyv.

13 Jordanes: *Cetica*, 184.

14 Syvänne, 2020. 45–46.

15 Kim, 2016. 97–98.

16 Sidonius Appollinaris, 1936. 146–147.

tani, ezért az osztrogótok közül Beremud, aki az Amal-nemzetség tagja volt, valószínűleg megszökött a hunoktól, és vizigót területre ment fiával, Vidirikkal, abban a reményben, hogy őt választják királynak. Mire azonban a vizigótokhoz értek, már Theodorichot választották meg királynak. Beremud tudta, hogy ezután nem fedheti fel királyi származását, mert ezzel veszélybe sodorná magát, ezért inkább hallgatott. Viszont Theodorich vendégként bánt velük, és később Beremudot tanácsadó-jává nevezte ki.¹⁷ Mindez azt jelenti, hogy hun uralom alatt álló szökevények kerültek a nyugati gót udvarba. A hunok korábban is indítottak hadjáratokat azért, mert szökevény, lázadó törzsek, esetleg személyek menekültek idegen uralom alá. Így, ha tudomást szereztek arról, hogy a vizigótok hun szökevényeket rejtegetnek, az elég indíték lehetett a háborúra.¹⁸ Nem véletlen tehát, hogy miért a gótok elleni támadással indokolta a rómaiaknak Attila a hadjáratot. Véleményem szerint a 451. évi galliai hadjáratnak kettős célja lehetett. Egyrészt a frank uralom rendezése, másrészt pedig a gótok megbüntetése, mert a hunok hatalma alól szökött személyeket rejtegettek.

A gall hadjárat

Nem tudjuk, hogy mikor kezdhette meg Attila az előkészületeket, de véleményem szerint 450 végén a hunok már jelentős készületségben állhattak. Összegyűjthették az élelmet, üzeneteket küldhettek a törzsfőknek, és kijelölték a hadjárat irányát. Vélhetően a Duna–Tisza közéről, Attila szállásterületeiről indultak, majd a mai Bécs felé mehettek, utána pedig az Alpokkal párhuzamosan vonulhattak Strasbourghoz. Nem tudjuk pontosan, Attila mekkora haderővel rendelkezett, elég szélsőséges számokkal találkozhatunk, Syvonne szerint 400–500 ezer volt a hadsereg létszáma, ami túl nagynek tűnik, ellátni is nehéz lett volna.¹⁹ Kevesebb lehetett, talán 30–40 ezer fő körüli.²⁰ Mielőtt azonban a hadjárat megindult, Attila üzenetet küldött a vizigótoknak és a rómaiaknak, és megpróbálta megosztani, egymás ellen kijátszani az ellenségeit. A vizigótoknak azt üzenté, hogy a rómaiak ellen vonul, a rómaiaknak meg azt, hogy a vizigótok ellen.²¹ A módszer kezdetben sikeres is volt. Jordanes arról értekezik, hogy Aëtius előrelátóan jelentős számú szövetségest gyűjtött össze, így tekintélyes hadsereggel várhatta Attila támadását, ez azonban nem igaz.²² Sidonius leírásából tudjuk, hogy Aëtius az Alpokban volt, ahonnan aztán rohamtempóban menetelt Galliába, ahol megpróbálta összeszedni a szükséges emberutánpótlást.²³

17 Jordanes: *Getica*, 175.

18 Például Priszkosz leírja: Ruga 434. évi hadjáratát azzal indokolta, hogy néhány törzset befogadtak a Kelet-római Birodalomba (amilzurok, itimarok, tunzurok, boiskok). Attila és Bleda első tárgyalása során megálapodtak a római követekkel a hun uralom alatt álló törzsek befogadásának tilalmáról. Attila 447. évi hadjáratának egyik oka ezeknek a törzseknek az ismételt befogadása volt. Priskos, 2017. 7–8., 11.

19 Syvonne, 2020. 425–457.

20 Kiss, 2010. 152.

21 Jordanes: *Getica*, 185.

22 Uo. 191.

23 Sidonius Appollinaris, 1936. 146–147.

Vélhetően a nyugatrómai kormányzat nem számított invázióra 451-ben. Akkor honnan tudhattak mégis Attila szándékairól? Véleményem szerint a hunok vonulásának utolsó fázisa már az Alpokkal párhuzamosan folyhatott. Az Alpokat viszont, mint a birodalom más határait, jól őrizték, kisebb erődök és megfigyelőpontok is lehettek a határon, amelyek egyike észrevehette a menetelő hunokat, így üzenetet küldtek Aëtiusnak, aki azonnal Galliába sietett. Attila közben megérkezett a Rajnához. Sidoniustól tudjuk, hogy a Herciniái-erdőben a hunok és szövetségeseik csónakokat készítettek, amelyeken átkeltek a folyón. Ezután pedig a mai Franciaország északnyugati területén lévő városokat támadták. Véleményem szerint az átkelés azért volt gyors és sikeres, mert a hunokat „hadmérnökök” is segíthették, akik főleg a Keletrómai Birodalom elleni hadjárat alatt eshettek fogságukba. Ezek a „hadmérnökök” főleg a Keletrómai Birodalom bizonyos városaiából (Sirmium, Nassius, Marcianopolis)²⁴ származtak, ahol a Diocletianus császár (284–305) által alapított *fabricae* (katonai üzemek) működtek.²⁵ Az itt dolgozókra katonai szabályok voltak érvényesek, őket a hadsereg részeinek tekintették.²⁶ A *Notitia dignitatum* ezeket az üzemeket főleg fegyverkészítő üzemként írja le (kizárólag Augusta Treverorumot, a mai Triert említi ballistakészítő helyként), azonban ezekben az üzemekben is készíthettek ostromfelszerelést. Így Attilának vélhetően volt ostromfelszerelése, és azt alkalmazó személyzete is, amely az átkelést is megoldhatta.

Az első nagyobb város, amit írásos bizonyíték alapján a hunok feldúltak, a mai Metz volt.²⁷ Ezután a mai Reims következett, a megszárlásban Szent Nicasius is életét vesztette testvérével együtt. A városok mellett az Attila seregéből alakult szabadcsapatok a vidéket is pusztították, és rengeteg települést raboltak ki, amelyek ekkorra már átvették az egykori villagazdaságok helyét, és ahol az egyes törzsfők és a rómaiak együtt élhettek.²⁸ A hadjárat kezdetén a lakosság a várakba, erődökbe húzódott, itt azonban sokszor csapdába is esett.²⁹ Más városokat is felprédálhattak, így például a mai Cambrai-t, Tréves-et, Arrast, Tournai-t, vagy a Rajna innenső oldalán lévő Köln-t.³⁰ Ezek frank területek voltak, elfoglalásukkal Attila a frankokat igyekezett leigázni. Attila vélhetően egyébként két részre osztotta a hadseregét, az egyik az ő vezetésével elfoglalta Metzét és Reimst, majd a mai Párizs felé indult. Az északabbra lévő sereg, talán Ardaric vezetésével, elfoglalta Cambrai-t, Amiens-t, és a mai Orléans felé indult tovább.

Hogy miként zajlott egy hun ostrom, arról Priszkosz számolt be Nassius ostroma kapcsán. A hun sereg bevetett ostromtornyokat, amelyeket a városfalhoz toltak, ennek tetején íjászok kaptak helyet, akik a számukra kialakított lőrésen keresztül íjzáport zúdítottak a védőkre, akik vagy fedezékbe húzódtak, vagy halálos

24 A mai Sremska Mitrovica (Száva-szentdemeter), Niš, Veliki Preslav.

25 *Notitia dignitatum*, c. 400. <https://sourcebooks.fordham.edu/source/notitiadignitatum.asp> (letöltés: 2022. február 5.).

26 Conor, 2013. 236.

27 Tours-i Gergely: *A frankok története*, 3. könyv.

28 Kulikowski, 2013. 688–691.

29 Sarantis, 2013. 264.

30 Hodgkin, 1892. 166–118.

sérüléseket szenvedtek. Az ostromtornyok fölé bőrrel bevont fa védőszerkezetet emeltek, így meg tudták óvni a toronyban lévőket az ellentűztől. Ezeket a tornyokat azonban nem támadásra, inkább a város lezárására, a saját erők védelmére alkalmazták, mivel, ahogy Priszkosz is írja, egy falat vontak a város köré, és fő céljuk az ellenséges katonák távol tartása volt a falakról. Amikor a védők visszavonultak, akkor tolták a hunok a városfalhoz a faltörő kosokat, amelyek segítségével le tudták rombolni a falakat. A védőknek ugyan sikerült összezúzni néhányat, Priszkosz szerint azonban nem tudtak megbirkózni a faltörő kosok tömeges alkalmazásával. A falak más részein a hunok ostromlétrákkal igyekeztek foglalásokra szert tenni.³¹ Mint látható, a hunok különböző eszközöket vetettek be a falak bizonyos részein, ezzel pedig nehéz helyzetbe hozták a védőket. A különböző védelmi módszerek kevésbé bizonyultak sikeresnek, így végül a hunok elfoglalták és kifosztották Nassiust.

A hunok ostromtechnikája kiválóan működött mind a Keletrómai Birodalom városaival, mind a galliai városokkal szemben. Azonban más tényező is elősegíthette a gall városok elfoglalását. Azt nem tudjuk, hogy az erődök milyen állapotban voltak az ostrom időszakában. Korábban az itt élő civileknek kellett gondoskodni az erődök karbantartásáról.³² Mivel valószínűleg új, barbár urai lehettek ezeknek a területeknek, kérdéses, hogy ők mennyire tartották ezeket megfelelő állapotban. Nem valószínű, hogy az erődök falaival kapcsolatos nagyobb munkák elvégzéséhez elegendő anyagi fedezet állt volna rendelkezésükre. Sőt, a vandálok Észak-Afrikában, hogy a lakosságot engedelmessé tegyék, lerombolták a városfalakat, így védtelenné tették őket a berber támadásokkal szemben.³³ Ez Galliában is előfordulhatott. Ha ezt a két körülményt figyelembe vesszük, feltételezhető, hogy a rosszul karbantartott, esetleg lerontott erődök segítették a hunok előrenyomulását. Ezeket az erődöket hetek alatt elfoglalhatták a hunok, így Attila csapatai sehol sem időztek hosszan, ami azt is jelenti, hogy hadseregét nem sikerült a határon feltartóztatni.

Attila a mai Párizs felé menetelt. A várost a legenda szerint Szent Genovéa imái mentették meg a hunoktól. Attila vélhetően kikerülte a települést, mert jelentéktelennek tartotta. Ezután a két hadsereg a mai Orléans-nál egyesült, amely város az Aëtius által betelepített alánok központja lehetett, és Sangiban alán törzsfő irányítása alá tartozott. Jordanes leírásában Sangiban át akarta engedni a várost Attilának, ám a római, sőt addigra már a gót sereg is értesült erről, és előbb ért oda, mint a hunok, így védművekkel vette körbe.³⁴ Egy másik legenda szerint Anianus védte a várost a hunokkal szemben, akiknek két hét alatt sikerült betörnie a kapukat, amikor a lakosok a távolból észrevették az érkező felmentő sereget. Így a város megmenekült.³⁵ Úgy vélem, hogy az első változatot fogadhatjuk el, mivel több konkrétumot tartalmaz (nevek, indíték), és jobban beleilleszthető a késő római kor eseményeibe, mint az első. Ennek fényében Attila letett az ostromról, és visszavonulásba kezdett, hogy elhagyja Galliát. A szövetséges erők viszont üldözőbe vették. Ezen a ponton

31 Priskos, 2017. 10.

32 Sarantis, 2013. 13.

33 Uo. 42.

34 Jordanes: *Getica*, 194.

35 Hodgkin, 1892. 119–121.

szükségét érzem annak, hogy felvázoljam, miként szegődtek a gótok végül a rómaiak mellé, aminek a magyarázatát eddig azért mellőztem, mert nem akartam megszakítani Attila hadjáratának elemzését.

Miután Aëtius elhagyta az Alpokat, Galliába ment, és összeszedte a hadseregét, amely főleg *limitanei*, vagyis határvédelmi feladatokat ellátó erőkből állhatott. Ezek azonban hasonló fegyverzettel és képzettséggel rendelkezettek, mint korábban a *comitatenses* alakulatok, így a *limitanei* ugyanolyan feladatokat is elláthattak, mint a mozgó hadsereg egységei. A mozgó hadseregbe olvasztott *limitanei* alakulatok elnevezése is megváltozott, őket *pseudo-comitatenses* névvel illették. Sidonius Apollinaris leírásából tudjuk, hogy Gallia déli részén Aëtius folyamatosan katonákat toborzott,³⁶ ami ellentétes Jordanes azon állításával, miszerint előre látta Attila támadását, ezért már korábban erős szövetséget hozott létre ellene.³⁷

Ekkor a Nyugatrómai Birodalom hadereje már csak árnyéka volt korábbi önmagának. A hadsereg erejét felemésztették a társcsászárok polgárháborúi, illetve a barbárok elleni hadjáratok. A legjelentősebb csapást azonban az jelentette, amikor Geiserich 439-ben elfoglalta Karthágót. Korábban a birodalom jelentős mennyiségű gabonát importált onnan, ettől kezdve ennek a lehetősége megszűnt, a vandálok elzárták ugyanis a nyugati birodalomrészt fő gabonatermő területeitől. Karthágó ezenkívül az arany fizetőeszköz áramoltatásában is fontos szerepet játszott. A birodalomban kevés aranypénz volt, és a kereskedelem révén ezt folyamatosan forgalomban tarthatták. A város elvesztésével megszűnt az egyik kereskedelmi központ, az arany mennyisége pedig apadni kezdett.³⁸ Így viszont nem tudták fizetni a katonákat, és a hadsereg létszáma csökkent. Emiatt a római kormányzat növelte az adókat, a tisztviselők kapzsisága miatt azonban sok polgár barbár területekre menekült, ami sorvasztotta a besorozandó személyi állományt. A korrupciós hivatalnokok a kémeket is nehéz helyzetbe hozták, ezek száma pedig véresen lecsökkent éppen akkor, amikor 451-ben Attila támadást indított Gallia ellen.³⁹

Aëtius elküldte Avitust a gótokhoz tárgyalni, mivel rá akarta bírni őket, hogy tartsanak vele Attila ellen. Tudta ugyanis, hogy a gótok a saját területükön képesek védelmi feladatokat ellátni, mert készültek Attila inváziójára. Vélhetően, ha elfoglalta Orléans-t, Attila a gótok és a frankok közé települt alánokat is uralma alá hajtotta volna. Ezután pedig véleményem szerint a gótok ellen indult volna. Ezzel Theodorich nyugati gót király is tisztában lehetett, így mozgósította királysága hadseregét, és védelembe vonult. Avitusnak viszont sikerült meggyőznie, hogy ne egyedül, hanem a rómaiakkal együtt harcoljon Attila ellen, mivel így több esélye lehet a győzelemre.⁴⁰

Theodorich két fiával, Thorismunddal és az ifjabb Theodorichkal csatlakozott Aëtius hadseregéhez. Két fiatalabb fiát otthon hagyta, mivel szükség volt rájuk, hogy védjék a honi területeket egy esetleges vereség esetén. Nagyon érdekes, hogy a galliai hadjárat során az ifjú Theodorichot Thorismunddal ellentétben csak egy-

36 Sidonius Appollinaris, 1936. 149.

37 Jordanes: *Cetica*, 191.

38 Kulikowski, 2019. 204.

39 Syvänne, 2020. 65–68.

40 Sidonius Appollinaris, 1936. 146–149.

szer említi Jordanes, amikor apjával háborúba vonult.⁴¹ Vélhetően a catalaunumi csatában sem vett részt, mivel nem szerepel a *Geticában*. Ha azonban nem volt jelen, akkor hol lehetett? Véleményem szerint csak egy helyen: Orléans-ban. Azért hagyhatták hátra, hogy felügyelje az alánokat, mivel Aëtius nem bízott bennük, valamint azért, hogy biztosítsa a hadsereg hátát, és esetleg bázisul szolgáljon, ha a szövetségesek visszavonulásra kényszerülnének.

Attila eközben igyekezett hátrálni Galliából, nyomában az ellenséges hadsereggel, amely – ahogy korábban említettük – üldözőbe vette őt. Attila a mai Troyes városához érve a településtől néhány kilométerre csatát vállalt a szövetségesekkel. Hogy erre miért volt szükség, arra Jordanes adhatja meg a választ. Azt írja, hogy a csata előtt a frankok és a gepidák vívtak egymással ütközetet. Véleményem szerint a frankok voltak Aëtius elővédje, míg a gepidák Attila utóvédjét alkothatták. Nem tudjuk, hogy ez az összecsapás milyen eredménnyel zárult, csak azt, hogy sok halottal járt. A szerző megadja a két fél létszámát is: összesen 15 ezer főre tehető. Ebből nem derül ki, melyik nép képviselőit voltak többen.⁴² Úgy vélem, a gepidák fel-tartóztatták a frankokat, hiszen ha ez nem sikerült volna, akkor Jordanes más olyan népcsoportokat is feljegyez, melyeket Attila erősítésként küldött a frankok megállítására. Viszont ez az összecsapás azt jelentette Attila számára, hogy a szövetséges csapatok beérték őt, és beszorult egy ellenséges város és hadsereg közé. Így nem volt más választása, mint csatát vállalni a szövetséges római-vizigót hadsereggel. Ha nem így tesz, akkor visszavonulás közben rajtaütnek a szövetségesek, és akár még a városból is számíthatott volna ellenséges támadásra, ami hadserege teljes megsemmisüléséhez vezethetett volna. Így érthető okokból jobbnak látta, ha másnap csatát kezd a szövetségesek ellen. A csata vélhetően a mai Troyes-től hét kilométerre lévő Montgueux falunál zajlott le, a falucska nevének jelentése: a gótok dombjai.⁴³

A csata

Jordanes azt írja, hogy a csata előtt Attila jósoktól kért tanácsot, mert tudni szeretne volna, hogy mi lesz a csata végkimenetele. A jósök a hunok vereségét látták, viszont az ellenséges hadvezér erőszakos halálát is megjövendölték. Attila, bár a vereség hallatán elkedvetlenedett, a halálhíre felvidult, mert Aëtius végét sejtette. Úgy vélem, hogy a történet kitaláció, mivel a *Geticában* a csata elbeszélése szerint a jóslat Theodorich halálával teljesedik be. Csakhogy a gótokat nem Theodorich vezette. A főbb gót hadmozdulatok leírásánál mindig Thorismund nevét említi a szerző. Amikor a hegyért vívott harcot írja le, Jordanes szerint Thorismund és Aëtius erőltetett menetben előbb érnek fel a hegy tetejére, és szorítják le az ellenséget. Majd Thorismund támadja meg a hunokat apja halála után, és ezzel felmenti a gótokat.⁴⁴

41 Jordanes: *Getica*, 192.

42 Uo. 217.

43 Macdowall, 2015. 56.

44 Jordanes: *Getica*, 195–196., 201., 209.

A hegy elfoglalása kapcsán Ian Hughes egy római–gót közös hadoszlopot feltételez, amely független a Theodorich vezette gót haderőtől.⁴⁵ Véleményem szerint azonban a gót haderőt nem osztották meg, hanem Thorismund parancsnokolt felette. Hogy miért, arra egyszerű a válasz: Theodorich király már öreg volt, ezért a szervezete nem bírta már olyan jól a csatával járó megpróbáltatásokat.⁴⁶ Azt valószínűsítem, hogy átadta Thorismundnak a parancsnokságot, és ő csak akkor avatkozott bele a csatába, amikor bátorítani kellett a gótokat. Kim szerint a gótok hadvezérük halálával elmenekültek a csatából,⁴⁷ Jordanes azonban erről nem ír. Álláspontom szerint azért, mert nem a gót hadvezér, vagyis Thorismund halt meg a csatában, a gótok tovább folytathatták a harcot királyuk halála után is. A jóslás jelenetét feltehetően valós eseményekből merítette Jordanes, amikor ugyanis Litorius vezetésével harcoltak a hunok, akkor sor került ilyen áldozat bemutatására.⁴⁸ Azért tehetette be Jordanes a jelenetet, hogy a hunok vereségét megelőlegezze.

Ami a két haderő elhelyezkedésének kérdését illeti, Jordanes leírja, hogy a szövetségeseik balszárnyát Aëtius vezette, a jobbszárnyon voltak a vizigótok, míg középre az alánokat helyezte, mert attól tartott, hogy a csata közben elmenekülnek, ha a szárnyakon lennének. Így viszont ellenőrizhették őket, és nem tudtak meghátrálni, tehát harcolniuk kellett a túlélésért. Az Attila által alkalmazott hadrend viszont ennél jóval érdekesebb. Mint Jordanes írja, Attila a szárnyakra helyezte a szövetségeseit, ő maga pedig középen foglalt állást – miként a szerző fogalmaz –, hogy elmenekülhessen. A szerző szerint középen a legbátrabb harcosai kaptak helyet, illetve az elit katonaság (nehézlóvaság, testőrség). Valószínűleg a legmegbízhatóbb emberei is itt voltak, Edeko és Laudericus, vagyis azok a népcsoportok és törzsek, amelyekben Attila megbízott. Ennek a középső szárnynak az áttörés és az alánok kiszorítása volt a feladata. Arra, hogy pontosan ezzel mit akart elérni Attila, csak a szárnyak ismertetése után adhatok magyarázatot.⁴⁹

Nagyon érdekes, hogy Jordanes a *Geticában* csak Attila hadrendjének egy részével foglalkozik. Olyan információkat közöl azonban, amelyek alapján Attila hadrendje és annak szerepe megmagyarázható. Két királyról tesz említést a műben, Ardarichról és Valamerről, akik a *Romanában* is felbukkannak. Valamerről azt írja, hogy ő volt az osztrogótok királya, testvéreivel, Theudemerral és Widimerrel az Amal-nemzetség tagjai közé tartoztak. Jordanes szerint nemesi vérvonaluknál fogva Attilánál is nemesebbek voltak. Valamer továbbá ügyes szónok, titoktartó és – a szerző szerint – ravasz is volt, ami itt azt jelentheti, hogy a hadművészetben járta.⁵⁰ Jordanes a gepidákról is szól: királyuk, Ardarich megszámlálhatatlanul sok katonának parancsolt, illetve ő maga kiváló tanácsadó hírében állt, és becsületes volt.⁵¹

45 Hughes, 2012. 223.

46 Jordanes: *Getica*, 209.

47 Kim, 2016. 100.

48 Kelly, 2009. 198.

49 Jordanes: *Getica*, 197–198.

50 Uo. 199–200.

51 Uo. 200.

Az ő csapataik tekinthetők a két legmegbízhatóbb, legfelkészültebb és legnagyobb számú katonával rendelkező fegyveres alakulatnak. Igazán érdekessé azonban az teszi őket, hogy hol volt a helyük Attila hadrendjében. Az összes munka, amely eddig a csatával foglalkozott, Valamer a balszárnyra, Ardarichot pedig a jobbszárnyra helyezte. Azonban tévednek, mert Jordanes ezt írja: *Quibus non immerito contra parentes Wisigothas debuit credere pugnaturis.*⁵² Ez viszont azt jelenti, hogy Ardarich is a balszárnyon volt, nem pedig a jobbon. Így viszont az egész csata menete és Attila elgondolása is új értelmet nyer. Attila ugyanis a szövetségesek balszárnyát, a vizigótokat igyekezett bekeríteni és megsemmisíteni. Ebből azonban több következtetést is levonhatunk. Nem igaz az az állítás, amit Jordanes és például Procopius is megfogalmaz, miszerint Attila megszállottan tartott volna Aëtiustól.⁵³ Mert ha így lett volna, minden erejét a jobbszárnyára helyezte volna, hogy megsemmisítse Aëtiust. Őt inkább taktikai megfontolások vezérelték, ezért a legnagyobb ellenséges csoportot akarta megsemmisíteni. Így válik az is világossá, miért csak a gótok és Attila harcát írja le Jordanes. A csata szempontjából itt zajlottak a döntő események, azért nem szól a római szárnyról, mert vélhetően az elhanyagolható volt, így a csatához sem járult hozzá olyan mértékben, mint a gót. Attila a jobbszárnyára pedig vélhetően más szövetséges csapatokat helyezett. Amint Jordanes írja, Attila táborában megszámlálhatatlan szövetséges király tartózkodott, akik mind Attila szavát lesték.⁵⁴

A hadrendből most már következtetni tudunk a két fél hadműveleti elgondolására. Mint látható, az Aëtius vezette szövetségesek balszárny gyengébb volt, mint a jobb. Ezért úgy vélem, ő inkább védelemben maradt, és megpróbálta feltartóztatni az ellenséges rohamokat, majd az erős jobbszárnyal a kedvező pillanatban ellencsapásba kívánt lendülni, hogy egy jobbszárnyról indított átkarolással bekerítse Attilát, esetleg elvágja őt a táborától. Ezzel szemben Attila ennek az elgondolásnak az ellentétét alkalmazta. Ő támadni igyekezett, mégpedig úgy, hogy a jobbszárnyon leköti Aëtius erőit, s közben a balszárnyon bekeríti és megsemmisíti a gótokat. Az átkarolást Valamer és ő maga hajtja végre középről. Attila összezúzza az alánokat, majd jobbról átkarolja a gótok szárnyát, míg Valamer balról teszi meg ugyanezt. Ardarich közben a gótokat szemből támadja, így ellehetetleníti, hogy azok a szárnyakat megerősítsék. Ennek következtében a gótokat felmorzsolják, és utána a római szárnyat kerítik be. Vélhetően Attila igyekezett a gótokat megosztani, ezért helyezte az Amalok által vezetett osztrogótokat a balszárnyra.

A catalaunumi csatát sokan próbálták meg analógiák alapján értelmezni. Kim például úgy vélte, hogy Jordanes a marathóni csatát próbálja a catalaunumira rávetíteni. Thorismund és Aëtius lennének a két görög szárny, Attila képezné a perzsákat, míg az alánok a gyenge görög közepet.⁵⁵ A csata a középső szárny, Attila (perzsák) vereségével érne véget, és azután a görögök (rómaiak) hazamennének,

52 Uo. „Méltán is hihetett nekik, a kik rokonaik, a vesegótok [vizigótok – M. Á.] ellen készültek harcolni.” (Bokor János fordítása.)

53 Uo. 196.; Procopius, 3. könyv 4.

54 Jordanes: *Getica*, 200.

55 Kim, 2013. 77–78.

így felmentve az ostromlott Athént (Tolosát). Hughes úgy vélte, Aëtius és Thorismund bekerítette Attilát, mint Hannibál a rómaiakat Cannaenál.⁵⁶ Azonban véleményem szerint egyik elmélet sem állja meg a helyét, mivel nem veszik figyelembe Attila megerősített balszárnyát. Egy ókori analógiát használnék én is arra, hogy bemutassam, mi történt Catalaunumnál. Szerintem a catalaunumi csata a Kr. e. 371. évi leuktrai csatához hasonlítható. A csata előtt Epameinondasz thébai király a balszárnyát 50 sor mélységű falanxszá alakította, hogy megsemmisítse a spártai jobbszárnyat, amely szintén meg volt erősítve, 18 sorosra, hogy áttörje a thébai balszárnyat. Epameinondasz a spártai jobbszárny likvidálása után át akarta karolni a közép- és balszárnyat, mint Attila is tette volna Catalaunumnál. Közben a thébai középhad és jobbszárny feltartóztatta a spártaiakat, úgy, mint Attila jobbszárnya a rómaiakat.⁵⁷

Catalaunumnál a két hadsereg között egy domb állt. A két fél a domb két ellentétes oldalán állította fel a csapatait. Mind a két hadvezérnek inkább germán csapatai voltak, így lényegében a hunok és a rómaiak alig képviseltették magukat. Ezekben a seregekben főleg lándzsával, íjjal és pajzzsal harcolhattak. Guy Halsall leírja, hogy az osztrógót íjászokat lovon szállították a csatába, akiket lándzsás gyalogos harcosok védtek. Úgy véli, hogy ezek a lándzsás gyalogosok is lóháton érkeztek a helyszínre, és képesek voltak lóról leszállva, de lóháton is harcolni. Vélhetően mind a két gót népcsoport jelentős mennyiségű íjászt vonultatott fel. Az íjászok fontos szerepet játszottak a hadseregekben, erről törvényi rendelkezések is szólnak. A gótok a csatákban egyszerre lehettek íjászok, de közelharcban is küzdhettek. Feltehetően három sorban álltak fel a csapatok, mivel ekkoriban igyekeztek nagy mélységbe rendeződni, nehogy az ellenség áttörje a vonalakat. Általában az egy helyről verbuvált katonák összezártak, mivel ismerték egymást, így az egységeket valószínűleg toborzási hely szerint állították fel.⁵⁸

A germán népcsoportok alkotta, általában két-három sor mélységű pajzsfalat a szárnyakról lovasság fedezhette (a lovasok később a lóról leszállva segíthettek a gyalogságot). Először íjtávolságra megközelítették az ellenfelet, majd íjzáport zúdítottak rá, ezután következett a közelharc addig, amíg valamelyik fél hadrendje fel nem bomlott. A catalaunumi csatában valószínűleg a gyalogos harc dominált: a hunok és szövetségeseik a hegynek fölfelé, míg a rómaiak és szövetségeseik a hegyen harcoltak.⁵⁹ Lovasság vélhetően a szárnyakon és középen (Attila csapatai) volt. A rómaiak is alkalmasint háromsoros vonalban álltak fel. Az első vonalat alighanem a germán segéderők foglalták el (az ifjabb frank herceg is itt harcolhatott), míg Aëtius mögéjük tehetette a római erőket, amelyek az arcvonalba támadt részeket torlaszolták el.

A csata első szakasza a domb megszerzéséért folyt. Ahogy Jordanes írja, Thorismund és Aëtius – katonáikat erőltetett menetben hajtva – előbb értek a dombra, mint ellenfeleik csapatai, és magasabb hadállásaik miatt vissza tudták szorítani

56 Hughes, 2012. 222.

57 Kertész, 2017. 90–91.

58 Halsall, 2003. 186–198.

59 Uo. 186–198.

Attilát⁶⁰ (véltetően nyílzáporral és a rómaiak által használt, a pajzsokra erősített hajtódárdákkal). Ezután Attila látva, hogy a csapatainál káosz uralkodik, Jordanes szerint beszédet intézett a katonáihoz. Nem tudjuk, hogy ez valóban megtörtént-e, mivel egy ilyen beszédet nem hallhatott mindenki. De azt későbbi példából tudjuk, hogy az osztrogót király, Totila a bizánci Narsész elleni csata előtt kilovagolt katonái elé, parádézott, megmutatta magát nekik, így bátorítva őket.⁶¹ Véltetően Attila is ekként tehetett, mivel emberei ezután az ellenségre vetették magukat. Attila cselekedete – inkább Totiláéhoz hasonlóan – a katonák bátorítását szolgálta.

Jordanes ezután már a két fél közötti közelharcot írja le. Mindkét oldal kiemelkedő tetteket hajtott végre, jelentős veszteséget okozott és szenvedett el. Ezt követően arról számol be, hogy a sok halott vére a csatatér közelében lévő patakba folyt, és a katonáknak a véres vízből kellett szomjukat oltaniuk.⁶² Ebből az esetből is érzékelhető, hogy a catalaunumi csata küzdelmei nem folyamatosan zajlottak, hanem a harcolók szünetet tartottak, hogy például vizet vegyenek magukhoz. Annyit leszögezhetünk, hogy eddig a pontig Aëtius előnyre tett szert, mivel megszerezte a hegygerincet, és sikerült Attilát leszorítania onnan. Azonban az Attila által kidolgozott haditerv is érvényesülni kezdett. Jordanes azt írja, hogy Theodorich vizigót király ekkor a saját csapatainak sorai között nyargalt, hogy bátorítsa őket.⁶³ Ez viszont azt jelenti, hogy a gótokat kezdte legyűrni a túlerő, és Attila megkezdte a bekerítésüket. A vizigót király bátorsága bizonyításával igyekezett a katonákba lelket önteni, akiknek szorult helyzetét jól mutatja, hogy Theodorichnak személyesen kellett bátorítani seregének tagjait, annak ellenére, hogy a csatában tevőlegesen nem vett részt.

Talán a gepidák és a keleti gótok elkezdhettek betörni a vonalaik közé, és a vizigót hadrend felszámolásába foghattak. Véltetően ekkor már a kardjaikat is használták. Kelet-Európában jelentős mennyiségű kardlelet került elő, főleg mocsarakból, amelyek a gótokhoz köthetőek. A lelőhely alapján a kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy ezeket főleg közelharcú fegyverként használhatták, amikor a két ellenséges sor tagjai összekeveredtek.⁶⁴

Theodorich király saját csapatainak bátorítása közben meghalt. Jordanes két történetet beszél el ezzel kapcsolatban. Az első szerint levetette a lova, és az uralkodó emberei közé zuhant, akik halálra taposták. Más források szerint egy bizonyos Andag ölhetette meg fegyverével.⁶⁵ Andagról nem tudunk semmit, véltetően gót volt, mivel név szerint is említik, s az Amalok közé tartozhatott. Nem biztos azonban, hogy Theodorichot valóban meggyilkolták. Ahogy Jordanes írja, a csata után keresni kezdték, ugyanis nem tudták, hogy hol van.⁶⁶ Ez pedig sokkal inkább az első történetet támasztja alá, mivel Theodorich véltetően az emberei számára észrevétlen módon halt meg, így azt sem láthatták biztosan, ki okozta a halálát.

60 Jordanes: *Getica*, 201.

61 Halsall, 2003. 192–193.

62 Jordanes: *Getica*, 207–208.

63 Uo. 209.

64 Kazanski, 2013. 501.

65 Jordanes: *Getica*, 209.

66 Uo. 214.

Szóba jöhet, hogy a csata közben ölhették meg, én azonban az első történet miatt „természetes” halálra gyanakszom. Előfordulhatott, hogy a hirtelen fellépő stressz és a jelentős mozgással járó lelkesítés rosszul hatott az idős uralkodó szívére, esetleg az agyára, illetőleg ezen szervek vérellátására.⁶⁷

Előbbi esetben leeshetett a lováról, és az emberei halálra taposták. Ez viszont azt is bizonyíthatja, hogy Attila olyan jelentős sikert ért el a vizigót szárnyon, ami Theodorichot is a csatába kényszerítette, azonban az aktív mozgás és a csatával együtt járó félelem megpecsételte a sorsát. A másik esetben a király halálának lehettek előjelei, ezeket a tüneteket mások is észlelhették rajta, esetlegesen Thorismund, a fia. Mint fentebb már írtam róla, Jordanes *Geticája* alapján úgy vélem, hogy Thorismund lehetett a gótok parancsnoka a csata idején. A betegség bizonyos előjelei pedig azt is megválaszolhatják, miért. Úgy vélem, hogy Thorismund észlelhette az apján a tüneteket, ezért úgy határozhattak, hogy az uralkodó fia lesz a parancsnok. A szorult katonai helyzet miatt azonban később Theodorich is részt vállalt a harcokban, így a végzetes roham a harcok alatt érhet. Ha nem vett volna részt bennük, talán a kísérete kezelni tudta volna a helyzetet, így viszont katonái halálra taposták. Úgy vélem, hogy ezek alapján Theodorich szélütés következtében halhatott meg, ám a „kegyelemdőfést” a saját katonái adták meg. Az uralkodó halála azonban nem változtatott semmit a csatán, a nyugati gótok nem menekültek el, hanem harcoltak, mert nem a csatát vezető hadvezér halt meg.

A csata fordulópontja ezután következett be. Ahogy Jordanes írja: *Tunc Wisigothæ, dividentes se ab Alanis, invadunt Hunnorum catervam et pæne Attilam trucidarent, nisi providus prius fugisset et se suosque ilico intra sæpta castrorum, quæ plaustris vallata habebat, reclusisset.*⁶⁸ Tehát Theodorich halálakor Attila csapatai elég közel járhattak a gótok bekerítéséhez. Véleményem szerint, amikor a gótok elváltak az alánoktól, akkor lett a bekerítés teljes. Hogy miért gondolom, hogy bekerítés történt? A válasz egyszerű: az történhetett, hogy a gótok elvonták a csapataikat az alánoktól, hogy mélyítsék az arcvonalukat. Minderre azért kerülhetett sor, mert az osztrogót–gepida túlerő érezte a hatását, és az osztrogótok és a gepidák betörték a gót vonalakat közé. Az alakzat mélyítésével megakadályozták, hogy szemből az ellenség áttörést erőszakoljon ki. Így viszont rés támadt az arcvonalon, amit Attila kihasználta, és oldalról próbálta meg a bekerítést végrehajtani. A forrás nem ír

67 A királyt érhetett szívinfarktus vagy szélütés, ami halálát okozhatta. Az infarktus kialakulása évtizedeket vesz igénybe, és nincs ideális korszája, a férfiaknál általában 60 éves kor körül alakul ki. Theodorich a csata alatt Jordanes szerint nagyon idős volt már, talán 60 felé járhatott, így beletartozhatott ebbe a korosztályba. Az infarktus kialakulását elősegíti a hosszú ideig folytatott egészségtelen életmód, a sok állati zsiradék, ami a kor előkelőinek étkezésében is jelen volt. Nagyon fontos tényező az infarktus kialakulásában még a stressz is, mivel annak hatására nő a vérnyomás. Ha egy idős, általánosságban nem aktív személyt hirtelen jelentős mozgásvégzés és stresszhelyzet ér, növekszik a szívinfarktus kockázata, annak bekövetkeztét nem lehet előre jelezni. A szélütés, mint másik lehetséges halálok, ugyancsak váratlanul lép fel, amikor az agy bizonyos területének vérellátása leromlik, így az nem kap vért. – Köszönettel tartozom Merkely Béla kardiológusnak, a Semmelweis Egyetem rektorának, aki szóbeli konzultáció során segítette munkámat.

68 „Ekkor a vesegótok [vizigótok – M. Á.] az alánoktól elválva a hunnok csapataira támadnak és tán magát Attilát is megölték volna, ha az előrelátólag már elébb meg nem szalad, és magát és övéit rögtön vissza nem vonja a tábor kerítése mögé, amelyet szekerekkel sánczolt körül.” Jordanes: *Getica*, 210. (Bokor János fordítása.)

arról, hogy visszavonulást kezdtek volna a gótok, bár némely szerző szerint ez történhetett.⁶⁹

A bekerítés megtörténhetett, hiszen Thorismund részéről a hunok megtámadása elég merész lépésnek tekinthető. Úgy vélem, hogy rájött, nincs más esélye a túlélésre, mint megtámadni Attilát, és végezni vele. Ezért a nyugati gótok a hunokra vetették magukat és vadállatokként harcoltak.⁷⁰ A támadás súlyát növelte, hogy Thorismund a csata alatt néhány sorral mélyítette az arcvonalát. Így a gót kontingens könnyebben át tudott törni Attilához. Valószínűleg ekkor halt meg Laudericus is, Attila testőrségének vezetője.⁷¹ Amikor Attila látta a gótok támadását és heveséget, rájöhetett, hogy ő a támadás célpontja. Érdekes az a szó, amit Jordanes használ: *providus*, ami előrelátó, gondos, de óvatos jelentést is hordozhat. Hughes, illetve Schultheis úgy vélte, hogy a latin mondatban lévő *nisi providus prius* alapján a hunok már korábban visszaszorultak, a gótok támadása ezt csak meggyorsította. Ezt azonban a szöveg nem támasztja alá.⁷²

Amint azt Jordanes is írja, a gótok megtámadták a hunokat, hevesen harcoltak, és magát Attilát is megölték volna, ha ő előrelátó módon nem vonul vissza. Tehát a támadás váltotta ki a visszavonulást. A visszavonulás okát a *providus*, vagyis előrelátó kifejezésben kell keresnünk. Véleményem szerint az történt, Attila ráébredt, hogy a gótok az ő életére törnek, ezért visszavonult a szekérvárba, mivel ezzel fel tudta fogni a gótok támadását. Íjzáport zúdíthatott a tábor előtt összezsúfolt gótokra, majd ellentámadást indíthatott, hogy szétszórja őket. Ezért vonult tehát a szekértáborba vissza a középen lévő erővel. Miután a gepidák és az osztrógótok ezt látták, követték Attilát a táborába, bizonyos részük pedig összezsúfolt a vizigótokkal. A hun tábor előtt folyamatos, éjszakába nyúló harc folyt. Közben beérkeztek a jobbszárny erői is a táborba, nyomukban Aëtius csapataival. Ezt követően Jordanes azt írja, hogy mind Aëtius, mind Thorismund csapatai nyomát vesztette, az előbbi az ellenséges területen vágott keresztül, míg végül a gótok táborába ment, az utóbbi pedig az éjszaka sötétjében a hunok táborába került, ám észrevették és megtámadták. Bár bátran harcolt, a fején nyíl találta el, leesett a lováról, és a testőrei menthették ki.⁷³

De hogyan szakadhattak el a csapataiktól? A válasz véleményem szerint az, hogy Attila a táborból ellentámadást indíthatott. A rómaiak és szövetségeseik megpróbálták ostrommal bevenni a tábor, azonban Attila csapatai feltartóztatták őket, és íjzáport zúdítottak rájuk, amitől az ellenség összezavarodhatott. Ezután megindították az ellentámadást, amely olyan heves lehetett, hogy az ellenséget szétszórta. Ezért nem találta a két hadvezér a csapatait. Ekkor valószínűleg már besötétedett,⁷⁴ és az ellenséges ellentámadás miatt Thorismund elveszthette a térérzékét. Így beszélhetett a hun táborba, mert azt hitte, az a sajátja. Aëtiusnak pedig az ellenséges

69 Schultheis, 2019. 79.; Syväne, 2020. 109.

70 Jordanes: *Getica*, 210.; Cassiodorus, 2014. 52.

71 *Chronica gallica a. 511.*

72 Schultheis, 2019. 79–80.; Hughes, 2012. 227.

73 Jordanes: *Getica*, 211.

74 Hydatius, 1993. 101.

haderőn kellett átvágnia, amely most az üldözéssel volt elfoglalva. Attól félve, hogy katasztrófa történt, a gótok keresésére indult, és a szövetségesei táborához ért.⁷⁵

Mint Jordanes is írja, az éjszaka hátralevő részét itt töltötte, a szövetségesei pedig pajzsokkal védték őt. Ez a részlet több dolgot is elárulhat nekünk. Egyrészt vélhetően több tábor is volt, mivel Aëtius szövetségesei táborába ment, amely a sajátjától független lehetett. Másrészt az éjszakát pajzsok védelmében töltötte.⁷⁶ Ez viszont azt jelentheti, hogy a szövetéses, (főként) gót sereg táborát is támadás érte. Ha a hadvezért ilyen módon kellett védeni, akkor a gót tábornak jelentős ostromot kellett kiállnia. Vélhetően a tábor területére záporoztak be a nyilak, hajítódárdák, amitől a parancsnokot védeni kellett. A gót és a római tábor feltehetően külön helyezkedett el, és az éjszaka során jelentős ostromot kellett kiállniuk. Feltételezhetően Aëtius sem aludt egy szemhunyasnyit sem, hanem a pajzsai védelmében irányította a védelmet. A következő bekezdésben lesz róla szó, hogy amikor másnap a szövetségeseik szétnéztek, jelentős számú elesett ellenséges harcost láttak. Tehát az éjszaka folyamán a védők az életükért harcoltak, és igyekeztek az ismétlődő rohamokat visszaverni. Attila erői pedig a győzelem reményében újabb és újabb támadásokat vezettek, amelyek jelentős veszteséggel jártak. Ráadásul vélhetően Aëtius előbb ért a táborba, mint Thorismund, így valószínűleg, amikor a testőrei meghozták az alélt herceget, a gótoknak ki kellett törniük, hogy biztonságba helyezték.

Másnap, amikor a szövetségeseik látták, hogy a csatater tele van holttestekkel, a hunok pedig nem jöttek elő, úgy vélték, hogy övük a győzelem. Nagyon valószínű, hogy Attila erői nem a csatában, hanem a gót tábor ostromakor szenvedtek jelentősebb veszteségeket. Érdekes azonban az is, amit Jordanes ezután ír, miszerint tudták, hogy Attila nem menekül el a csatából, csak akkor, ha nagy vereség éri.⁷⁷ Hogy ezt mire alapozták, azt nem tudjuk. Lehet, hogy egy éjszaka ejtett fogoly vagy a sebesültek közül valaki elárulta nekik. Tehát a csatát követő nap a szövetségeseik kikémltek a táborból, majd miután látták, hogy a hunok még nem jöttek elő, talán a táborból nem messze bejárhatták a mezőt. Jordanes leírja, hogy Attila nem úgy viselkedett, mint a vesztes fél, megfúvatta ugyanis a kürtöket, és nagy zajt csapott a hun fegyverek összecsendítésével, mintha támadásra készülné.⁷⁸ Ez azt jelentette, hogy a pszichológiai hadviselés eszközeivel igyekezett megfélemlíteni a szövetségeseiket, akik a táborban kereshettek menedéket.

Ezek után Aëtius és a gótok megpróbálták Jordanes szerint ostrom alá venni a hunokat, akiknek nem volt utánpótlásuk. Így Aëtius *intra sæpta castrorum* gót és római íjászokat helyezett el a (gót) táborban, hogy akadályozza az ellenség élelmiszer-utánpótlását.⁷⁹ Másrészt azért is ki akarta fárasztani Attilát, mert tudta, hogy a hun király biztonságosan nem hagyhatja el a csatateret, mivel a hátában ott volt a szövetéses tábor, ahonnan kitörve a gótok zavarhatták a hunok visszavonulását, esetleg innen érzékeny veszteségeket okozhattak volna. Ezért Attilának minden-

75 Jordanes: *Getica*, 211.

76 Uo. 212.

77 Uo.

78 Uo.

79 Uo. 213.

képpen fel kellett számolnia az ellenséges tábornak, ha ki akart törni. Ugyanakkor Aëtiusnak sem lehetett elég embere ahhoz, hogy egy nagyszabású ostromot végrehajtsa. Így kezdetben inkább védelemben maradt és megnehezítette a hunok elvonulását. Csak következtethetünk arra, hogy Attila bekerítése ilyen módon megnyílt bizonyult ténylegesen sikeresnek. Véleményem szerint Attila jól el volt látva utánpótlással, amihez az is hozzájárulhatott, hogy jelentékeny veszteséget könyvelhetett el, ezért már nem kellett annyi katonát etetnie, mint korábban. Miután a szövetséges gót-római had távozott, Attila még több napig a csatamezőn maradt, ami azt jelentheti, hogy elegendő tartalékkal rendelkezett, amit talán a környékről is beszerezhetett, ez persze az ostrom miatt nem volt egyszerű. Viszont hatékony megoldást eszelt ki. Fentebb már írtam, hogy a hun táborból jött zajok és a kürtök zavarták és félelemmel töltötték el a szövetséges katonákat. Korábban úgy gondoltam, csak a félelemkeltés és egy tényleges támadás előkészítése sarkallta Attilát erre a tetre. Azonban az utánpótlás megszerzésében is segíthette a hunokat. Jordanes szerint ugyanis ez nyugtalanította az ellenséget. Így amikor Attila zajt csapott, a rómaiak és a gótok táboruk védelmébe húzódhattak. Ekkor viszont Attila kiengedhetett egy lovascsapatot, amely így utánpótlásért mehetett anélkül, hogy az íjászoktól tartania kellett volna. Majd ugyanígy vissza is tudták engedni a harcosokat.

Jordanes azt is írja, hogy Attila hun nyergekből máglyát készíttetett magának, mert öngyilkosságra készült.⁸⁰ Ezt nem tudhatjuk biztosan. Egyrészt nem valószínű, hogy az ellenség beláthatott a táborba, illetve az „építmény” lehetett egyfajta védmű is. Másrészt Jordanes néhány sorral feljebb azt írja, hogy Attila nem vonul vissza, ha csak vereség nem érte. Ez a szövegrész tehát véleményem szerint nem biztos, hogy a valóságot tükrözi. Ezzel mindenestre egy időben találták meg a gótok Theodorich holttestét. Thorismundot ugyanis megkeresték, mert apját nem találták, azonban a csatátér kutatása során ráleltek a király holttestére, akit Jordanes szerint díszes pompával helyben eltemettek. Ezután Thorismund bosszút akart állni az apja haláláért, de Aëtius lebeszélte róla,⁸¹ mivel nem volt elég emberük egy ilyen támadáshoz, más különben pedig, amikor a csata második szakaszában megpróbálkoztak vele, érzékeny veszteségek érték őket, és majdnem mindketten oda is veszték.

Igaz az is, hogy ekkor Aëtius már a vizigót trónutódlás és a jövő sokkal jobban érdekelte. Ráeszmélt ugyanis, hogy Theodorich halála után királyválasztást fognak tartani, így azt tanácsolta, hogy Thorismund minél előbb térjen haza, és vegye át a trónt. Jordanes szerint azért, mert attól tartott, ha a gótok megsemmisítik a hunokat, akkor túl erőssé váltak volna a birodalom számára.⁸² Jordanes állítása azonban nem fedi az igazságot. Ugyanis, mint azt tudjuk, az ifjabb Theodorich vélhetően nem vett részt a csatában, hanem a mai Orléans-ban tartózkodhatott. Valószínűleg, ha értesítik az apja haláláról, akkor esetleg hamarabb ér Tolosába, mint Thorismund. Másrészt két testvére a gót területeket védelmezte, így akár megválaszthatták magukat királynak. Tehát ha Aëtius nem akarta, hogy a gótok megerő-

80 Uo.

81 Uo. 215.

82 Uo. 216.

sődjenek, akkor még egy ideig a táborban kellett volna tartania Thorismundot. Ez esetben két legyet ütött volna egy csapásra; megszabadul a hunoktól, a gótok pedig polgárháborúba sodródna. Aëtius tisztában volt azzal, hogy mennyire gyűlölik a testvérei Thorismundot. Így tehát Thorismundot Attila megsemmisítése után polgárháborúba küldte volna.

Aëtius a temetés után azonnal hazaküldte Thorismundot, ami azt jelenti, hogy nem akarta, hogy a gótok között viszály törjön ki. Azt szerette volna, hogy képes legyen a gótokra támaszkodni egy ellenséges támadás esetén. Azzal, hogy Thorismundot idejében hazaküldte, az adósává tette, amit igyekezett is behajtani. Thorismundot megismerve ugyanis úgy tűnt, ideális szövetségese lehet. Aëtius tehát ezzel a lépéssel nem a gótok hatalmát igyekezett visszafogni, inkább szövetségest keresett, amellyel szembe tud szállni a hunok ellen. Számított arra, hogy Attila újra támadni fog, ezért kellett valaki, akivel együtt megállíthatnak egy újabb inváziót. Ezért hazaküldte Thorismundot, aki kellő időben, azaz Theodorichnál gyorsabban ért haza, így ellenlábás nélkül választották királlyá.⁸³ Aëtius reményei azonban a szövetséggel kapcsolatban egy év alatt szertefoszlottak. 452-ben ugyanis Attila Itáliára támadt, Jordanes szerint azért, mert a két fél közötti szövetség megszűnt. Ami azt jelentheti, hogy azért támadt Itáliára, mert tudta, hogy a vizigótok nem fognak segíteni a birodalomnak.⁸⁴

Thorismund távozásával együtt az egész szövetséges had elhagyta a csatateret. Másnap Attila észlelte, hogy a teljes hadsereg eltűnt. Úgy vélhette, hogy mindez csak megtévesztés, így akarják esetleg kicsalni a táborból, miután a szövetséges ostromzár kísérlete meghiúsult. Ezért még néhány napig a táborában maradt, tartva egy esetleges ellenséges hadmozdulattól.⁸⁵ Ekkor vélhetően mindkét szövetséges elhagyta a csatateret. Aëtius a gótok nélkül nem tudott volna ellenállni Attilának, és maroknyi serege megsemmisülését is kockáztatta volna. Jordanes arról is beszámol, hogy néhány nap múltán sem volt hír az ellenségről. Ha a rómaiak a csataterén tartózkodtak volna, akkor Attila nem hagyta volna el táborát, tehát a rómaiak és a gótok együtt távozhattak. Vélhetően ezt a felderítők is jelentették a hun vezérnek. Így a forrás szerint Attila újra győztesnek érezte magát, vagyis ő is elhagyta a csatateret. Valószínűleg észak felé vonult frank területeken keresztül, ezáltal lehetősége nyílt arra, hogy Childerichet hatalomhoz juttassa. A fiatalabb fiúról nincsenek információk Priskosz híradásán kívül.⁸⁶

Véleményem szerint mindkét oldalon harcoltak frankok, Attila mellett bizonyára Childerich vezetésével, míg esetlegesen öccse Aëtius balszárnyán. Mivel nincs róla további információ, ezért azt feltételezem, hogy az ifjabb a csata közben elesett, így viszont az idősebb fiú kaphatta meg a koronát. Attila hadjárata végeredményben felemás eredményt hozott. Először is sikerült az idősebb fiú trónigényének érvényt szereznie (a fiatalabb fiú halálának árán), azonban a hadjárat vizigótok elleni része kudarcnak tekinthető, mivel Attila nem jutott el a vizigót területekig, ami a hadjárat

83 Uo.

84 Uo. 219.

85 Uo. 218.

86 Priskos, 2017. 41.

másik célja lett volna. A művelet a mai Orléans-nál futott zátonyra, Catalaunumnál a szövetségesek Attila visszavonulását próbálták megakadályozni, sikertelenül.

Következtetések

A catalaunumi csatát az egyik legjelentősebb csatának tartják a késő ókorban, kora középkorban. Hatását tekintve azonban nem volt sorsdöntő. A csata után a politikai helyzet Galliában, a frank trónutódlás kérdését leszámítva, 452-ig változatlan volt. A csata után azonban a Nyugatrómai Birodalom annyira meggyengült, hogy csekély ellenállást tanúsított Attila hunjaival szemben, akiknek visszavonulásában inkább a betegségek és az éhezés játszott szerepet, semmint a római katonai ellenállás.⁸⁷ A csatában jelentős veszteséget szenvedtek az alánok is. Thorismund 453-ban vezetett ellenük hadjáratot, amit Jordanes szerint meg is nyert.⁸⁸ Érdekes azonban, hogy Jordanes ezzel kapcsolatban felhozza Attila nevét is, mint akivel Thorismund vetélkedett az alánok feletti fennhatóságért. Azt azonban nem tudjuk, hogyan keveredett ebbe a konfliktusba Attila. Jordanes azt írja, hogy Marcianust fenyegette az adó elmaradása miatt, majd a hadseregét az alánok hódoltatására küldte, Thorismund azonban megelőzte és egy csatában a hunokat legyőzte.

Kétlem ugyanakkor, hogy Attila személyesen vett volna részt egy effajta ütközetben, mivel 453-ban meghalt.⁸⁹ Amit elképzelhetőnek tartok, hogy a halála előtt esetleg küldött csapatokat az alánok megsegítésére a gótok ellen. Ez mindazonáltal nem a teljes hadsereget jelentette, inkább hun könnyűlovas alakulatokat. Ezeket győzhette le Thorismund. Ha viszont ez így történt, akkor az alánok politikai-katonai okokból a rómaiak helyett a hunok szövetségét kereshették. Thorismunddal nem szállhattak szembe egyedül, a birodalom nyugati fele pedig olyan gyenge volt, hogy onnan sem számíthattak segítségre. Érdekes kérdés, hogy Attila a halála előtt ki ellen tervezett hadjáratot. Talán Marcianus ellen, aki nem fizette a Theodosius által megígért adókat. A hunok gyakran hadakoztak az új császárok ellen, mivel azok nem fizették az elődeikre kirótt sarcot. A nyugati hadjárat lehetőségét sem vethetjük el. Attila a halála előtt, mint Jordanes is írja, egy szépséges lányt vett feleségül, akit Ildikónak hívtak. Az Ildikó névben pedig a germán yildiz, hildiz, háború, harc jelentésű szó rejtezik. Ez viszont azt jelentheti, hogy ő nemcsak egy egyszerű lány, hanem egy kiváltságos nő, aki vélhetően katonai szövetségért, háborúért cserébe lett Attila felesége. Hogy kik küldhették Attilához, azt nem tudjuk, de úgy vélem, hogy Ildikó egy alán hercegnő volt, aki a katonai szövetségért cserébe érkezett a hun udvarba. Jordanes vélhetően a nevét germán alakban őrizte meg. 453-ban a szerző egy hadjáratot említ, Thorismundét, az alánok ellen. A germánok tehát nem küldhettek szövetségért cserébe menyasszonyt Attilának, ezt csak az alánok tehették meg. Így Ildikó lehet Attila nyugati irányú újabb hadjáratainak jele is.

87 Harper, 2017. 196.

88 Jordanes: *Getica*, 226–227.; Tours-i Gergely: *A frankok története*, 3. könyv.

89 Jordanes: *Getica*, 225–227.

A catalaunumi csatában a vizigótok sem szenvedhettek jelentős veszteséget, mivel két év múlva már ismét hadakoztak. Véleményem szerint ennek az lehet az oka, hogy a gótok a szvévekkel 451-ben szövetségi viszonyban álltak, tehát ők is harcoltak a soraikban. Így viszont a veszteség a két fél között megoszlott.⁹⁰ Attila erői sem könyvelhettek el olyan jelentős mértékű veszteséget, ami hatással lett volna a harcértékükre. Erre példaként lehet hozni a gepidákat, akik 454-ben a jelentős túlerő ellenében megdöntötték a Hun Birodalmat.⁹¹ Utánuk az osztrigótok is kiszakadhattak, és I. Theodorichnak sikerült osztrigót államot létrehozni Itáliában 493-ban.⁹² Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a gepidák és az osztrigótok Attila legfontosabb katonai erejét jelentették. Korábban is vele tartottak a Keletrómai Birodalom ellen, illetve 451-ben Galliába ugyancsak elkísérték, így vélhetően Itáliába szintén követték. Mivel a Hun Birodalom sok törzset magában foglaló entitás volt, a veszteségek itt is megoszlottak az egyes törzsek között.

A csata kapcsán beszélünk kell a hadvezérek szerepéről is. Jordanes a *Geticában* Attilát vereségtől rettegő és félelemtől eltelt uralkodónak mutatja be, aki a csata folyamán végig a menekülésre gondol: így építi fel a hadrendjét is, és ez a félelem rányomja a bélyegét a csatára is. Ha azonban jobban szemügyre vesszük a *Geticában* leírtakat, akkor egy teljesen más kép bontakozik ki előttünk. A hun királyt végig hadművészeti megfontolások vezették a hadrend és a megfelelő hadműveleti elgondolás kialakításakor. Felmérte az ellenség erőviszonyait, és a számára legelőnyösebb taktikát választotta. Bár a csata kezdeti szakaszában serege meg-ingott, képes volt lelket önteni a katonákba és újra az ellenség ellen vezetni őket. Majdnem sikerült szétvernie a vizigót balszárnyat, amely végül csak Thorismund éleslátása következtében szabadult ki kétségbeesett helyzetéből, a bekerítésből. Attila a vizigót ellenlökésnél reálisan mérte fel, hogy azt megállítani a harctéren nem tudja, ezért rugalmasan a szekértáborába vonult. Az ellenséges támadás kifüladt, így Attila az ellenséges erőket egy ellentámadással szétverte. Mindezek alapján Attilát kiváló hadvezérnek kell tekintenünk, aki képes volt stratégiai mélységben gondolkodni, és átlátta az ellenség tevékenységét, ez alapján pedig rugalmasan tudott döntést hozni. Aëtius értékelése során figyelembe kell vennünk, hogy csekély erőforrásokkal rendelkezett, ebből viszont a legtöbbet hozta ki. Sikerült megnyernie a vizigótokat, és a csata során inkább rájuk támaszkodott. A csata kezdetén képes volt Attilánál hamarabb elfoglalni a dombot a gótokkal, és a kétségbeejtő helyzet ellenére megtartani azt. A hun király táborát azonban nem tudta bevenni, és Attila ellentámadása szétszórta az erőit, ezért védelemben folytatta a harcot: a túlélésért harcolt. A csatát követő harcokban igyekezett körbevenni Attila táborát, a hun ellentevékenységek miatt azonban ez sikertelennek bizonyult, így emiatt és Thorismund trónutódlása miatt haza kellett vonulnia.

Hogy ki nyerte meg a csatát? Véleményem szerint Attila, azonban győzelmét pirruszinak kell tekintenünk, mivel jelentős veszteségeket szenvedett el. A hunok

90 Halsall, 2003. 247.

91 Jordanes: *Getica*, 259–263.

92 Heather, 2006. 454.

azonban gyorsan kiheverték a veszteségeket, és 452-ben Attila újabb nagyszabású hadjáratot indított. Attila igazi sikere abban áll, hogy a hadserege nem semmisült meg, és ügyesen visszavonult a szállásterületeire. A gót–római szövetségesek az üldözés során ugyan beérték Attilát, hadseregét viszont nem tudták szétverni, majd jelentős veszteségek után visszavonultak.

Aëtius egy új szövetséggel igyekezett a hunoknak gátat vetni, ez a szövetség azonban 452-ben gyorsan szétesett. Vélhetően azért, mert Thorismund nem akarta Róma védelmében hadserege maradványát kockára tenni. Attila azért támadta meg Róma itáliai területeit, mert – Hyun Jin Kim szerint – ki akarta kényszeríteni, hogy a Nyugatrómai Birodalom is ismerje el vazallusi státuszát, és fizessen sarcot.⁹³ Vélhetően mindezt meg is kapta, majd rá egy évre, 453-ban meghalt. Aëtius egy év múlva követte Attilát, ugyanis III. Valentinianus 454-ben megölte. A gyilkosság mögött számos ok húzódott meg, a hunok eltűnésétől kezdve a kísérletig, hogy Aëtius fiát, Gaudentiust Valentinianus császár lányával házasítsák össze.⁹⁴ Aëtius halálával már nem volt több olyan kiváló hadvezér, akinek segítségével a birodalom nyugati fele megvédehlte volna magát. 476-ban Odoaker, Edeko fia megdöntölte Attila egyik udvari emberének, Orestesnek és fiának, Romulus Augustulusnak az uralmát.⁹⁵

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Brodka

2008 Brodka, Dariusz: Attila, Tyche und die Schlacht auf den Katalaunischen Feldern. Eine Untersuchung zum Geschichtsdenken des Priskos von Panion. In: *Hermes*, 136. (2008) 2. sz. 227–245.

Cassiodorus

1894 Cassiodorus: Cassiodori senatoris chronica. In: *Monumenta Germaniae Historica. I. Scriptores. Auctores Antiquissimi 11. Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. Vol. II.* Hrsg. v. Mommsen, Theodor. Berlin, 1894. 109–161.

2014 Cassiodorus: *Chronicle*. English translation: Bouke Procee. https://www.roger-pearse.com/weblog/wp-content/uploads/2014/12/Cassiodorus_Chronicle_Procee_2014.pdf, 2014.

Chronica gallica a. CCCCLII

1990 *Chronica gallica a. CCCCLII*. In: Steven Muhlberger: *The Fifth-Century Chroniclers: Prosper, Hydatius and the Gallic Chronicle of 452*. London, 1990.

Chronica gallica a. DXI

2001 Burgess, Richard: The Gallic Chronicle of 511: A New Critical Edition with a Brief Introduction. In: *Society and Culture in Late Antique Gaul: Revisiting the Sources*. Eds.: Mathisen, Ralph W. – Shanzer, Danuta. Aldershot, 2001. 85–100.

93 Kim, 2013. 83–84.

94 Cassiodorus, 2014. 52.; Hydatius, 1993. 103.; Prosper, 1990. 75.

95 Jordanes: *Getica*, 243.

Fredegar

1888 Fredegarii et aliorum Chronica. Vitae sanctorum. Ed.: Krusch, Bruno. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum rerum Merovingicarum*. Vol. 2. Hannoverae, 1888.

Halsall

2003 Halsall, Guy: *Warfare and Society in the Barbarian West, 450–900*. New York, 2003.

Harper

2017 Harper, Kyle: *The Fate of Rome, Climate, Disease, and the End of an Empire*. New Jersey, 2017.

Heather

2006 Heather, Peter: *The Fall of the Roman Empire*. London–Oxford, 2006.

Hodgkin

1892 Hodgkin, Thomas: *Italy and Her Invaders*. Oxford, 1892.

Hughes

2012 Hughes, Ian: *Aetius: Attila's Nemesis*. Barnsley, 2012.

Hydatius

1993 Hydatius: *Chronica Subdita*. In: *The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana: Two Contemporary Accounts of the Final Years of The Roman Empire*. Ed. with an English transl.: Burges, Richard W. Oxford, 1993. 27–47. (The Oxford classical monographs.)

Jordanes

1882 Romanorum Iordanis Romana et Getica: De summa temporum vel origine actibusque gentis.; De origine actibusque Getarum. In: *Monumenta Germaniae Historica. I. Scriptorum. Auctores antiquissimi*. Vol. 5. Recensuit Theodorus Mommsen. München, 1882. 1–52., 53–138.
1904 Jordanes: *A gótok eredete és tettei*. Ford., bevez.: Bokor János. Brassó, 1904. (Középkori krónikások, III.)

2002 Jordannes: *Getica. A gótok eredete és tettei*. Szöveggond. Kiss Magdolna. Pécs, 2002. (Vivarium fontium.)

Kazanski

2013 Kazanski, Michael: *Barbarian Military Equipment and Its Evolution in the Late Roman and Great Migration Period*. In: *War and Warfare in Late Antiquity: Current Perspectives* Eds.: Sarantis, Alexander – Christie, Neil. Leiden, 2013. 493–521.

Kelly

2009 Kelly, Christopher: *The End of Empire: Attila the Hun and the Fall of Rome*. London, 2009.

Kertész

2017 Kertész István: *A görög-római hadművészet fejlődése. A trójai háborútól Julius Caesar koráig*. Bp., 2017.

Kim

2013 Kim, Hyun Jin: *The Huns, Rome and the Birth of Europe*. Cambridge, 2013.

2015 Kim, Hyun Jin: *Herodotean Allusions in Late Antiquity: Priscus, Jordanes, and the Huns*. In: *Byzantion*, 85. (2015) 127–142.

2016 Kim, Hyun Jin: *The Huns*. New York, 2016.

Kiss

2010 Kiss P. Attila: *Germán népek részvétele a hunok hadjárataiban*. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 123. (2010) 1–2. sz. 137–167.

Kulikowski

2013 Kulikowski, Michael: The Archaeology of War and the 5th c. 'Invasions'. In: *War and Warfare in Late Antiquity: Current Perspectives*. Eds.: Sarantis, Alexander – Christie, Neil. Leiden, 2013. 683–701.

2019 Kulikowski, Michael: *Imperial Tragedy: From Constantine's Empire to the Destruction of Roman Italy (AD 363–568)*. London, 2019.

Macdowall

2015 Macdowall, Simon: *Catalaunian Fields AD 451: Rome's Last Great Battle*. London, 2015.

Muhlberger

1990 Muhlberger, Steven: *The Fifth-Century Chroniclers: Prosper, Hydatius and the Gallic Chronicle of 452*. London, 1990. (ARCA Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs, 27.)

Notitia dignitatum

1876 *Notitia dignitatum. Accedunt notitia urbis Constantinopolitanae et laterculi provinciarum*. Ed.: Seeck, Otto. Berlin, 1876.

1999 *Notitia dignitatum*. Ed.: Ireland, Robert I. Stuttgart, 1999.

Priskos

2017 *Hunok és rómaiak. Priskos rhétor összes töredéke*. Ford.: Kató Péter – Lindner Gyula – Szilágyi Sándor. Máriabesnyő, 2017. (Fontes historiae antiquae.)

Procopius

1916 Procopius: *History of the Wars*. Vol. 2. Books III–IV. *The Vandalic War*. Translated by H. B. Dewing. Cambridge, MA, 1916. (Loeb Classical Library, 81.)

Prosper (Aquitániai Szent)

1990 Prosper: *Epitoma chronicorum*. In: Muhlberger, Steven: *The Fifth-Century Chroniclers: Prosper, Hydatius and the Gallic Chronicle of 452*. London, 1990. 48–70.

Sarantis

2013 Sarantis, Alexander: *Waging War in Late Antiquity*. In: *War and Warfare in Late Antiquity: Current Perspectives*. Eds.: Sarantis, Alexander – Christie, Neil. Leiden, 2013. 1–98.

Schultheis

2019 Schultheis, Evan Michael: *The Battle of the Catalaunian Fields 451: Flavius Aetius, Attila the Hun and the Transformation of Gaul*. Yorkshire, 2019.

Sidonius Apollinaris

1936 Sidonius Apollinaris: *Poems and Letters*. With an English translation, introduction and notes by W. B. Anderson. London–Cambridge, 1936.

Syvänne

2020 Syvänne, Ikka: *Military History of Late Rome*. Vol. 4. 425–457. Barnsley, 2020.

Tours-i Gergely

1884 Gregorii Turonensis Opera. 1. Libri historiarum X. In: *Monumenta Germaniae Historica. 1. Scriptores. Scriptores rerum Merovingicarum*. Ed.: Krusch, Bruno. Hannoverae, 1884.

2010 Tours-i Gergely: *Korunk története. A frankok története*. Ford.: Adamik Tamás – Mezey Mónika. Pozsony, 2010.

Whately

2013 Whately, Conor: *Organisation and Life in the Late Roman Military: A Bibliographic Essay*. In: *War and Warfare in Late Antiquity: Current Perspectives*. Eds.: Sarantis, Alexander – Christie, Neil. Leiden, 2013. 209–238.

ÁDÁM MAJOROSI

THE BATTLE OF THE CATALAUNIAN PLAINS

ATTILA THE HUN AND THE FALL OF THE WESTERN ROMAN EMPIRE

In this study I would like to examine the Battle of the Catalaunian Plains. In the first part of this, I will talk about the causes of the campaign of 451; the treachery of Honoria, the Frank succession, and the Ostrogothic immigrants in the Visigothic court. Then I will move forward to the campaign, and I will show how the opponent forces manoeuvred, what were their plans, and how they arrived at the place of the battle. Then I will examine the order of the battle, the battle plans, and fight of the forces, which continued through the night. Then I will talk about the next couple of days, the sieges of the camps, and the reason why the Romans left the battlefield. Finally, I will finish my presentation with my conclusion, the examination of the performance of the military leaders, the losses of the opposing forces, and I will claim the winner at the end of my presentation.

CONTENTS

Fateful Events and Shifts of Conception (László Bíró)	1
---	---

Studies

Imre Tarafás: "I Was Born a German, but Am I One Still?" Discourses of Identity Crisis in "German Austria", 1866–1914	5
Eszteella Varga: A Historical Review of US Foreign Policy	35
Gábor Csizmazia: The United States and East-Central Europe: Geopolitical Concepts and Historical Realities	53
Pál Gyúrósi: Trade Negotiations between Hungary and Czechoslovakia in the Autumn of 1922	73
Dániel Miklós: The Second Prime Ministry of Pál Teleki and the Czechoslovak Affair	95
Balázs Réti: The Greco–Italian War, 1940–1941	113

Workshop

Ádám Majorosi: The Battle of the Catalaunian Plains: Attila the Hun and the Fall of the Western Roman Empire	137
--	-----

Book Reviews

A Slave between Empires: A Transimperial History of North Africa (Zsolt Palotás)	161
Italy in World War I (Balázs Juhász)	165
(Without) Lessons (Eszter Bartha)	170

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2022-es évfolyamának megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap és az ELKH Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat